

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне товариство

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Харківське обласне історико-археологічне товариство

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

МАТЕРІАЛИ

ХІ Всеукраїнської наукової конференції,
до 60-річчя від початку дослідження Більського городища
Харківським університетом

14–15 грудня 2018 року

Харків
2018

УДК 93/99
П78

П78 **Проблеми історії та археології України: Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції, до 60-річчя від початку дослідження Більського городища Харківським університетом (Харків, 14–15 грудня 2018 р.).** — Х., 2018. — 48 с.

УДК 93/99

Наукове видання

ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ УКРАЇНИ

Матеріали XI Всеукраїнської наукової конференції,
до 60-річчя від початку дослідження Більського городища Харківським університетом

14–15 грудня 2018 року

Відповідальний за випуск *С. В. Д'ячков*
Комп'ютерне верстання *Ю. І. Цитковська*
Коректор *І. Л. Д'яченко*

Підписано до друку 10.12.2018. Формат 60×84/8.
Ум. друк. арк. 5,58.

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ СВІТ І ЙОГО СУСІДИ У VII—XVII СТ.

В. С. Аксёнов (Харьков)

МЕТАЛЛИЧЕСКИЕ АМУЛЕТЫ В ВИДЕ КОГТЯ ЖИВОТНОГО ИЗ КАТАКОМБНЫХ ЗАХОРОНЕНИЙ ВЕРХНЕ-САЛТОВСКОГО МОГИЛЬНИКА

Из погребальных памятников аланского населения салтово-маяцкой культуры происходят различные амулеты, которые были неотъемлемой частью костюма женщин и детей, особенно младшей возрастной группы (до 9–10 лет). В силу своей физической слабости, именно эти две категории людей нуждались в усиленной защите от действий враждебных сил. Эти предметы должны были с одной стороны — защитить их от влияния враждебных и потусторонних сил (напугать и отвести их), а с другой — усилить жизненную силу, способствовать получению человеком конкретных полезных качеств (разума, смекалки, отваги и т. д.). Поэтому, как и у многих народов, у раннесредневековых алан бассейна Северского Донца наиболее распространенными амулетами были подвески из зубов и когтей животных (собаки, волка, лисицы), когтей хищных птиц, которые входили в состав ожерелий или пришивались на одежду. В салтовской коллекции Харьковского исторического музея имени Н. Ф. Сумцова, основу которой составляют материалы исследований экспедициями музея Старо-Салтовского, Рубежанского и Верхне-Салтовского (ВСМ-I, ВСМ-III, ВСМ-IV) могильников (всего 297 погребальных комплексов), такие амулеты немногочисленны. Они представлены клыками волка/собаки (катакомба № 12 ВСМ-I — 4 экз.; № 68 ВСМ-I — 1 экз.; № 137 ВСМ-IV — 1 экз.; № 99 ВСМ-IV — 1 экз.). Подвески-амулеты из когтей хищных животных (по 1 экз.) были найдены только в двух катакомбах — № 31 и 71 ВСМ-IV.

При этом в катакомбных захоронениях Верхне-Салтовского могильника пока лучше, чем в других погребальных памятниках аланского населения Подонковья, представлены имитации когтей хищных животных, выполненные их бронзы (тип 5 амулетов С. А. Плетневой). Если на Дмитриевском могильнике найдено 2 таких амулета (катакомбы № 108, 152), то на Верхнем Салтове их найдено 13 экз. (в 10 погребальных комплексах).

Данные изделия представлены тремя видами.

Вид 1 — это довольно реалистично выполненные в металле имитации изогнутых когтей хищного

животного. Петельки для подвешивания изделия имеет вертикальное отверстие, и в целом повторяет форму сустава в основании настоящего когтя животного (катакомбы № 13, 37, 96, 99 ВСМ-IV — по 1 экз., катакомба № 15 (1 экз.), № 36 ВСМ-I — 3 экз.).

Вид 2 — изделия повторяют изогнутую форму когтя животного, петелька для подвешивания плоская, округлой в плане формы, с горизонтальным отверстием и расположена в верхней части подвески (катакомба № 60 ВСМ-I — 2 экз., катакомба № 119, 137 ВСМ-IV — по 1 экз.).

Вид 3 — плоская изогнутая пластинка со сквозным отверстием для подвешивания в верхней части изделия (катакомба № 67 ВСМ-67).

Подвески в виде когтя хищного животного входили в набор предметов, сопровождавших умерших детей, подростков и молодых женщин фертильного возраста. В тех случаях, когда костяки людей находились в анатомическом порядке, данные подвески были зафиксированы в районе правой безымянной кости (№ 15, 60 ВСМ-I, 37, 96, 99, 111 ВСМ-IV), и только в одном случае — катакомба № 13 ВСМ-IV подвеска-коготь располагалась в области грудного клетки погребенного. При этом подвеска находилась в одном комплекте с бронзовой подвеской-печаткой (кат. № 36 ВСМ-I, 37, 96, 99, 119 ВСМ-IV), бронзовой туалетной коробочкой (кат. № 15, 60 ВСМ-I, 96, 99, 119 ВСМ-IV).

В целом, всех погребенных людей, в которых была найдена бронзовая подвеска-амулет в виде когтя, отличает достаточно богатый и разнообразный погребальный инвентарь, который позволяет датировать данные комплексы второй — третьей четвертью IX в. При этом среди вещей, сопровождавших умерших людей, присутствует ряд других подвесок-амулетов или предметов, исполняющих роль амулетов-оберегов: металлические подвески в виде креста (кат. № 15 ВСМ-I; 99 ВСМ-IV); клык животного (кат. № 99, 137 ВСМ-IV); пяточная кость волка с отверстием для подвешивания (кат. № 37 ВСМ-IV); бронзовые подвески в виде лошадки, грифона и т. п. (кат. № 60 ВСМ-I, 99, 119 ВСМ-IV).

СОДЕРЖАНИЕ

Програма XI Всеукраїнської наукової конференції «Проблеми історії та археології України»	3
---	---

ЕПОХА КАМЕНЮ Й ПАЛЕОМЕТАЛУ

Бровендер Ю. М. (<i>Северодонецк</i>). О хозяйственной организации специализированных поселений Донецкого горно-металлургического центра эпохи бронзы	6
Буйнов Ю. В. (<i>Харьков</i>). К вопросу о локализации очага формирования традиций бондарихинской культуры	7
Буцький І. М. (<i>Харків</i>). Результати мікроскопічного дослідження кераміки з поселень Кочеток-ВУВГ, Кочеток-Дюна-II та Тетліга	7
Дубяга А. П. (<i>Донецьк-Вінниця</i>). Основні причини виникнення збройних конфліктів за доби середньої бронзи в міжріччі Дніпра й Дону	8
Иванова С. И. (<i>Одесса</i>). Курганы и подкурганые святилища: вопросы взаимосвязи	9
Кислый А. Е., Гумен А. Ю. (<i>Симферополь</i>). О лепной керамике поселения ранней бронзы Глейки II в Восточном Крыму	10
Кислый А. Е. (<i>Симферополь</i>). Из истории исследования памятников эпохи бронзы в Крыму	11
Кротова О. О. (<i>Київ</i>), Сніжко І. А. (<i>Харків</i>). До відкриття Амвросіївського верхньопалеолітичного комплексу	11
Плешивенко А. Г., Варьян О. А. (<i>Запорожье</i>). Детская колыбелька из катакомбного погребения	12

ДОБА РАННЬОГО ЗАЛІЗА

Бабенко Л. И. (<i>Харьков</i>). Витые и ложновитые шейные украшения боспорских торевтов	13
Гречко Д. С., Крютченко О. О. (<i>Київ</i>). Основні результати роботи Більської археологічної експедиції ІА НАНУ (2014–2017 рр.)	14
Дорошкевич С. П., Кушнір А. С. (<i>Київ</i>). Природні умови часу проживання скіфського населення за даними вивчення голоценових Ґрунтів Більського городища	14
Завьялов В. И., Терехова Н. Н. (<i>Москва</i>). Производственные традиции в железообработке ремесленных центров Лесостепной и Степной Скифии (Бельское и Каменское городища)	15
Задніков С. А., Радзієвська В. Є. (<i>Харків</i>). Античний керамічний імпорт Коломацького городища	16
Зимовец Р. В. (<i>Київ</i>). Общее в скифском зверином стиле Левобережной Лесостепи и Крыма	17
Каравайко Д. В. (<i>Київ</i>). Останні дослідження городища скіфського часу Ширяєво	17
Козир І. А., Панченко К. І., Чорний О. В. (<i>Кропивницький</i>). Кам'яна стела з кургану скіфського часу біля с. Васине на Кіровоградщині	18
Ліфантій О. В. (<i>Київ</i>). Хронологія аплікацій церемоніального одягу степових скіфів	19
Махортых С. В. (<i>Київ</i>). Особенности развития скифского стрелкового вооружения V—IV вв. до н. э. (по материалам Перещепинского могильника близ Бельска)	20
Могилев О. Д., Діденко С. В. (<i>Київ</i>). Курган скіфського часу на лівобережжі Прип'яті	20
Назаров А. В., Скорый С. А. (<i>Київ</i>). О некоторых скифских катакомбах в междуречье Роси и Тясмина	21
Окатенко В. М. (<i>Харьков</i>). Скифская катакомба в кургане у с. Липковатовка на Северском Донце	22
Пеляшенко К. Ю. (<i>Харьков</i>). Сероглиняная гончарная керамика из раскопок Циркуновского городища	23
Полидович Ю. Б. (<i>Київ</i>). Золотая пластинка с изображением «скифского дракона» из коллекции Б. И. и В. Н. Ханенко: археологический артефакт или подделка?	24
Самойлова Т. Л. (<i>Одесса</i>). Градостроительная структура Тире	24
Сидорович В. З. (<i>Львів</i>). Керамічний імпорт на могильнику римського часу Карів-I у Західному Побужжі	25

Шрамко І. Б. (<i>Харків</i>). Головні підсумки вивчення Більського городища вченими Харківського університету (до 60-річчя від початку перших досліджень пам'ятки).....	26
Щербань А. Л. (<i>Харків</i>). Призначення тривухого посуду черняхівської культури: погляд керамолога.....	26

СЛОВ'ЯНСЬКИЙ СВІТ І ЙОГО СУСІДИ У VII—XVII СТ.

Аксёнов В. С. (<i>Харьков</i>). Металлические амулеты в виде когтя животного из катакомбных захоронений Верхне-Салтовского могильника.....	28
Володарець-Урбанович Я. В. (<i>Київ</i>). Про інтерпретацію так званих «бобовидних» пластин із Мартинівського та Малоржавецького скарбів.....	29
Готун І. А., Сергєєва М. С., Сухонос А. М., Гунь М. О. (<i>Київ</i>). Дослідження давньоруського деревообробного осередку на поселенні Ходосівка-Рославське.....	29
Довгань П. М., Стеблій Н. Я. (<i>Львів</i>). Проблеми стратифікації пам'яток Буського археологічного комплексу.....	30
Дьяченко А. Г. (<i>Белгород</i>). О Днепровско-Левобережном локальном варианте пеньковской культуры и его месте в истории южной «Русской земли».....	31
Колода В. В. (<i>Харьков</i>). Хозяйственные сооружения на цитадели Волчанского городища.....	31
Пилипчук Я. В. (<i>Київ</i>). Борьба за аварское наследство.....	32
Пуголовк Ю. О. (<i>Полтава</i>). Речі західнослов'янського походження на південному сході Русі.....	33
Рибчинський Н.-М. О. (<i>Львів</i>). Архітектурно-конструктивні особливості формування оборонної лінії № 3 Пліснеського городища на основі археологічних даних.....	34
Свистун Г. Е. (<i>Харьков</i>). Местоположение Котковского городища: сравнительный анализ письменных и археологических источников.....	34
Харламова А. О. (<i>Харків</i>). Середньовічні кам'яні статуї «пізнього» вигляду: датування та типологія (за матеріалами Середнього Подінців'я).....	35
Юрченко А. В. (<i>Чугуїв</i>). Історія вивчення пам'яток салтівської культури в Чугуєві та його околицях.....	36

ІСТОРІЯ ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ І ОСВІТИ

Безверха В. М. (<i>Кропивницький</i>). Внесок родини Златарських у розвиток науки та освіти в Болгарії.....	37
Каковкіна О. М. (<i>Дніпро</i>). Іноземні учасники Всеросійських археологічних з'їздів другої половини XIX — початку XX ст. в Україні.....	38
Калугін О. В. (<i>Харків</i>). Початок викладання елементів археології та історії первісного суспільства у навчальних курсах Харківського університету (1805–1864 рр.).....	38
Лиман С. І. (<i>Харьков</i>). Актовая речь М. К. Робуша «Взгляд на военные науки у древних и новейших народов» (1822) как источник для изучения периода зарождения харьковской медиевистики.....	39
Науменко В. Е. (<i>Симферополь</i>), Пономарев Л. Ю. (<i>Керчь</i>). Е. И. Лопушинская и ее «Историческая справка» о керченской церкви Иоанна Предтечи (1968 г.).....	40
Принь О. В. (<i>Київ</i>). Первісна археологія та дослідження Більського городища у приватному листуванні археологів В. О. Городцова та В. Ю. Данилевича.....	41
Скирда В. В. (<i>Харків</i>). Маловідомі харківські археологи: Є. В. Пузаков.....	42
Тарасенко М. О., Вертієнко Г. В. (<i>Київ</i>). Професор Олексій Миколайович Деревецький: невідома сторінка наукової біографії (1894–1895 гг.).....	42
Федусь Д. М. (<i>Чернігів</i>). Наукова спадщина П. М. Добровольського.....	43
Ясновська Л. В. (<i>Чернігів</i>). Чернігівська археологічна експедиція: здобутки та перспективи.....	44